

AMMATILLISEN VOIMAANTUMISEN LÄHTÖKOHTIA- Voimaantumiseen havahtumisen oikeus ja välttämättömyys

Motto: ”Kuka olen, kuka minusta voi tulla, mitä ja miten minun pitäisi se tehdä, on kaikki annettu minulle kysymyksiksi, joita minä jatkuvasti koko elämäni pyrin ratkaisemaan.”

- Martin Heidegger

Yleistä

Kehityksen aikaansaamat muutokset ovat aiheuttaneet monien aikaisempien kehitystä itseään, ihmistä ja osaamista koskevien perusolettamusten murtumisen. Uusien perusolettamusten syntyminen ottaa kovalle. Muuttuneissa olosuhteissa etsitään vastausta ihmisistä itsestään lähtevien voimavarojen löytämiseksi.

Huomattava osa EU:n nykyistä oppimista, organisaatioiden ja yhteisöjen kehittämistä ja ihmisten osaamista koskevista kehittämishankkeista pohjautuu voimaantumisteoriaan. Ihmisen jatkuvan voimaantumisen uskotaan perustuvan paljolti elinikäiseen oppimiseen. Euroopan unionin piirissä elinikäisen oppimisen tavoitteiksi on määritelty osaamisen kehittäminen, itsensä toteuttaminen, aktiivinen kansalaisuus, sosiaalinen eheys ja työllistyvyys/sopeutuminen. UNESCO:n raportin mukaan elinikäinen oppiminen perustuu neljään pilariin: oppia tietämään, oppia tekemään, oppia elämään yhdessä ja oppia olemaan. Elinikäisen oppimisen komitea nosti elämän mittaisen oppimisen tavoitteiksi persoonallisuuden kehittämisen, demokratian vahvistamisen, yhteisöllisyyden ja sosiaalisen koheesion. Nämä tavoitteet sisältävät toteutuakseen yhden ehdon: havahtumisen ihmisen ja ihmisen ja ihmisen ja ympäristön suhteen uudelleen määrittelyyn tietoisuuteen pohjautuvan orientaation pohjalta.

Voimaantumisen välttämättömyys

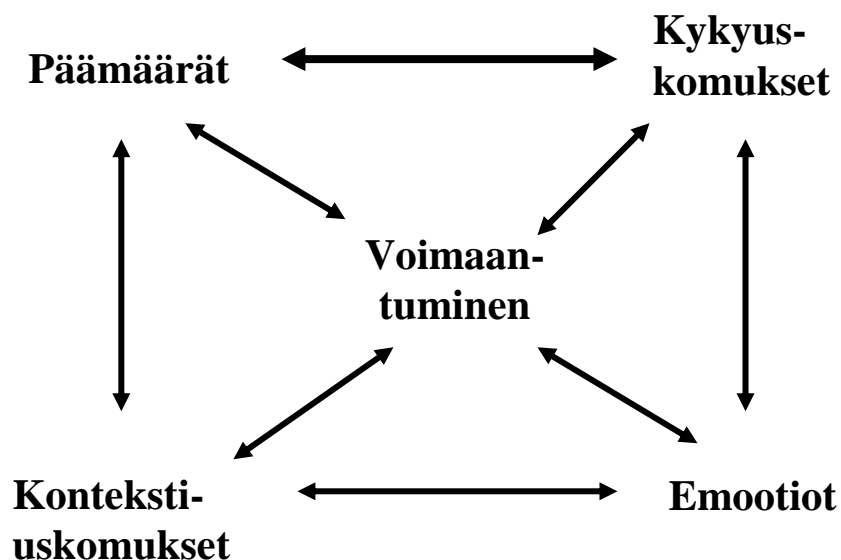
Voimaantumisella voidaan katsoa olevan etunaan ”dynaaminen imago”, johon liittyy energisoiva luonne, luovien ratkaisujen mahdollistaminen ja vapaaehtoinen omista lähtökohdista voimaantuminen. Käsitteen käytön nopeaan leviämiseen on vaikuttanut myös se, että koventunut kilpailu ja nopeat muutokset ovat pakottaneet etsimään niin opettamiseen kuin johtamiseenkin sellaisia muotoja, jotka rohkaisevat sitoutumiseen, riskien ottamiseen ja innovaatioihin. Erityisesti johtavien henkilöiden on ollut pakko vähitellen alkaa suhtautua myönteisesti motivaation vaihtamiseen voimaantumiskäsitteeseen.

Voimaantumisen näkökulma avaa ikkunan ihmisen elämän ja maailmankuvan kannalta keskeisiin kysymyksiin ja on kiinnostunut:

1. Päämäärien asettamisen perustasta (mm. arvot, odotukset, vapaus, itsemäärääminen, itsesäätely, tarpeet ja hyväksyntä)

2. Päämääriin suuntautumisen prosesseista (mm. ilmapiiri, turvallisuus, luottamus, kunnioittaminen, arvostus, tuki, toimintavapaus, avoimuus, vuorovaikutus, sosiaalisuus, osallistuminen, itsetehokkuus, emootiot ja hallinnantunne)
3. Toiminnan seurauksena saavutettavasta tilasta (mm. hyvinvointi, toiveikkaus, tyytyväisyys, myönteisyys, ilo, luovuus, optimaalinen kokemus, itsetietoisuus, itsetunto, itseluottamus, minäkäsitys, kompetenssi, sitoutuminen ja vastuu)
4. Ei perustu mihinkään yksittäiseen teoriaan, vaan muodostaa joustavan teoriarakennelman, joka koostuu useista empowerment- ja motivaatioteorioista sekä johtamisen, oppimisen, sitoutumisen, arvo-, stressi-, hyvinvointi-, organisaatio- ja kulttuurin muodostumisen teorioista.” (ks. Siitonen 1999; Siitonen & Robinson 1998).

Juha Siitosen voimaantumista käsittelevässä väitöskirjassa voimaantumisen osaprosessit luokitellaan Martin Fordin motivoivien järjestelmien teoriasta sovellettuun kehikkoon, jonka osat ovat: päämäärät, kykyuskomukset, kontekstiuskomukset ja emootiot. ”Voimaantumiseen läheisesti liittyviä kysymyksiä, kuten ”Mihin ihminen haluaa pyrkiä?”, ”Kuinka ihminen innostuu?”, ”Kykeneekö ihminen saavuttamaan päämääränsä?”, ja ”Tarjoaako konteksti mahdollisuudet päämäärien saavuttamiseen?” Ihminen päättää itse päämääristään myös voimaantumisen suhteen. Itseä ja omia kykyjä koskevien uskomusten sekä myös kontekstiuskomusten kautta ihminen jäsentää voimaantumistaan. Ihminen energisoi itse itsensä. Tässä tapahtumasarjassa emootiot tarjoavat informaatiota ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta, ongelmista ja mahdollisuuksista.” (Siitonen, 1999)

Kuvio 1. Voimaantumisen osaprosessit sijoitettuna motivoivien järjestelmien kehikkoon
(Ford/Siitonen 1999, Räsänen 2004)

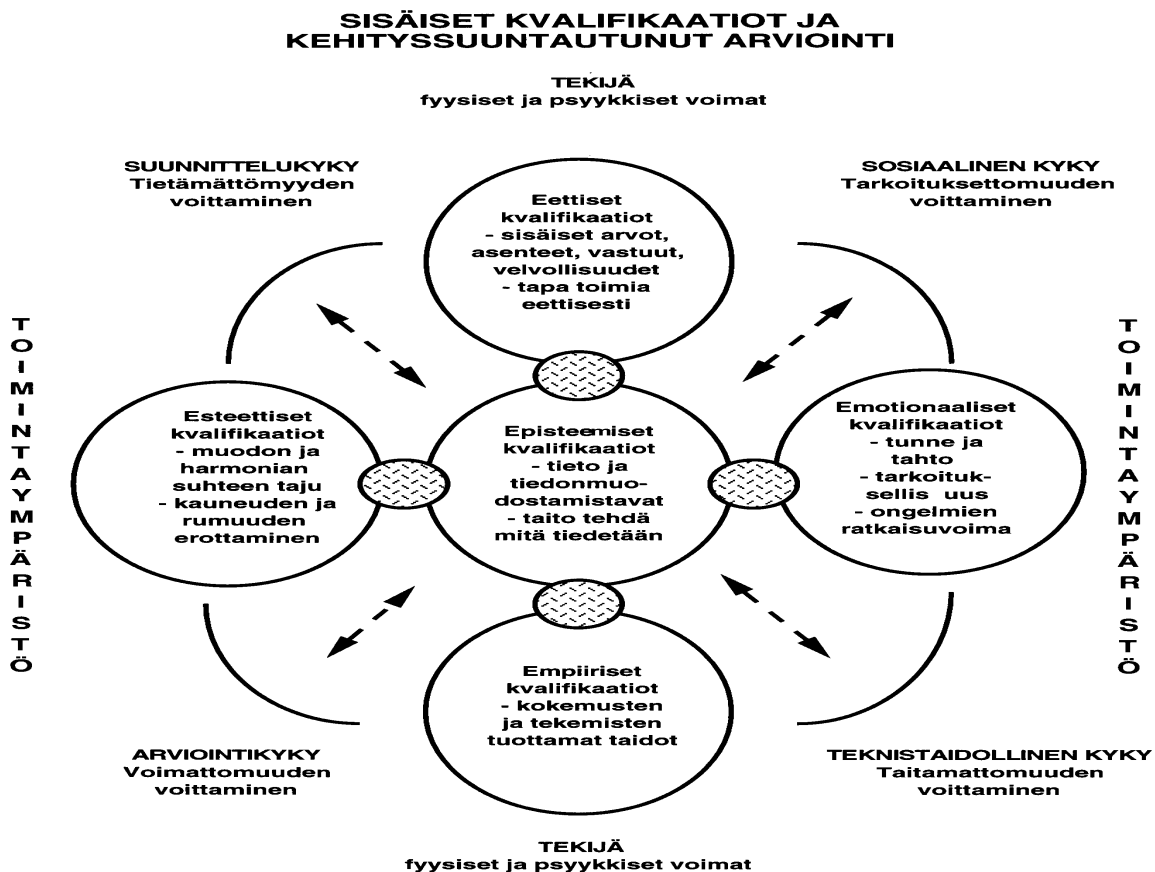
Fordin mukaan motivaatioon vaikuttaa kolme tekijää (tekijäryhmää): 1. Oman toiminnan tavoite, joka tässä yhteydessä tarkoittaa henkilökohtaista päätöstä (sitoutumista), siitä mihin toiminnalla pyritään 2. Selviytymisodotuksilla tarkoitetaan yksilön omaa arviota mahdollisuuksistaan päästä tavoitteeseen 3. Myös toimintaan tai tavoitteeseen liittyvällä tunnelatauksella on vaikutuksensa, sekä positiivisella että negatiivisella.

”Voimaantumisteoriassa väitetään, että ihminen voi jäädä voimaantumattomaksi (disempowered), jos hänellä on ympäristössään vaikeuksia tähän kehikkoon jäsentyvissä osaprosesseissa. Teoriassa

myös väitetään, että voimaantuminen vaikuttaa katalyytin tavoin sitoutumisprosessiin: heikko voimaantuminen johtaa heikkoon sitoutumiseen ja vahva voimaantuminen johtaa vahvaan sitoutumiseen. Teoreettisen tarkastelun perusteella voidaan todeta, että voimaantuneisuus ei ole pysyvä tila. Voimaantumista voidaan kuitenkin yrittää tukea hienovaraisilla ja mahdollistavilla toimenpiteillä, esimerkiksi avoimuudella, toimintavapaudella, rohkaisemisella sekä turvallisuuteen, luottamukseen ja tasa-arvoisuuteen pyrkimisellä. Voimaantuminen on yhteydessä ihmisen hyvinvointiin.” (Siitonen, 1999)

Fordin näkemys on siinä mielessä kognitiivinen, että hän korostaa motivaation edistämässä erityisesti ihmisen sisäisiä tekijöitä sekä ympäristön palautteen merkitystä erityisesti tunnetilan säätelyn kannalta. Sisäiset tekijät, kvalifikaatiot ilmentävät ihmisen mentaalista maailmaa. Ne ovat mielen sisältöjä, sisäisiä rationaalisia ja tiedollisia järjestelmiä, emootioita, ihmisen arvostuksia, asennearvoja, vastuun- ja velvollisuuden tunnetta sekä harmonian ja suhteiden tajua. Sisäiset kvalifikaatiot ovat:

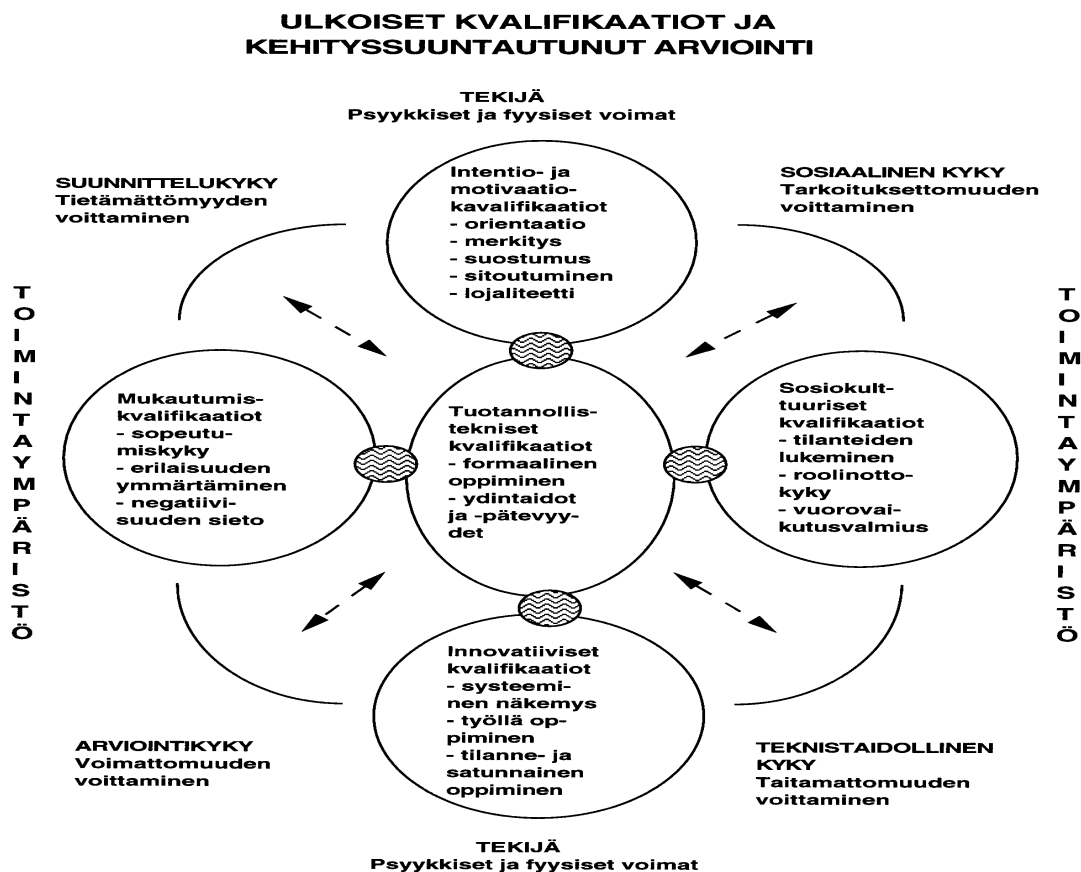
- ❖ **episteemiset kvalifikaatiot eli miten suhtaudut tietoon ja millaisia ovat tiedon muodostamisen tapasi, jota nimitetään oppimisen oppimiseksi,**
- ❖ **eettiset kvalifikaatiot eli millä vastuullisuudella suhtaudut elämääsi ja työhösi eli moraalisen harkintasi olemusta,**
- ❖ **empiiriset kvalifikaatiot eli millaisia kokemuksia hankit itsellesi ja millaisia valintoja suoritat elämässäsi,**
- ❖ **esteettiset kvalifikaatiot eli erotatko olemassaolossasi ja valinnoissasi kauneuden ja rumuuden toisistaan**
- ❖ **emotionaaliset kvalifikaatiot eli miten kehität tunne- ja tahtoelämääsi, tunnetietoisuuttasi, tunneosaamistasi, tunnevastuullisuuttasi.**

Kuvio 2. Sisäiset kvalifikaatiot kehityssuuntautuneen arvioinnin kvalifikaatioiden, suunnittelukyvyn, sosiaalisen kyvyn, teknistaidollisen kyvyn ja arviointikyvyn kehittöön sijoitetuna (Venkula J. 1988, Räsänen J. 1996)

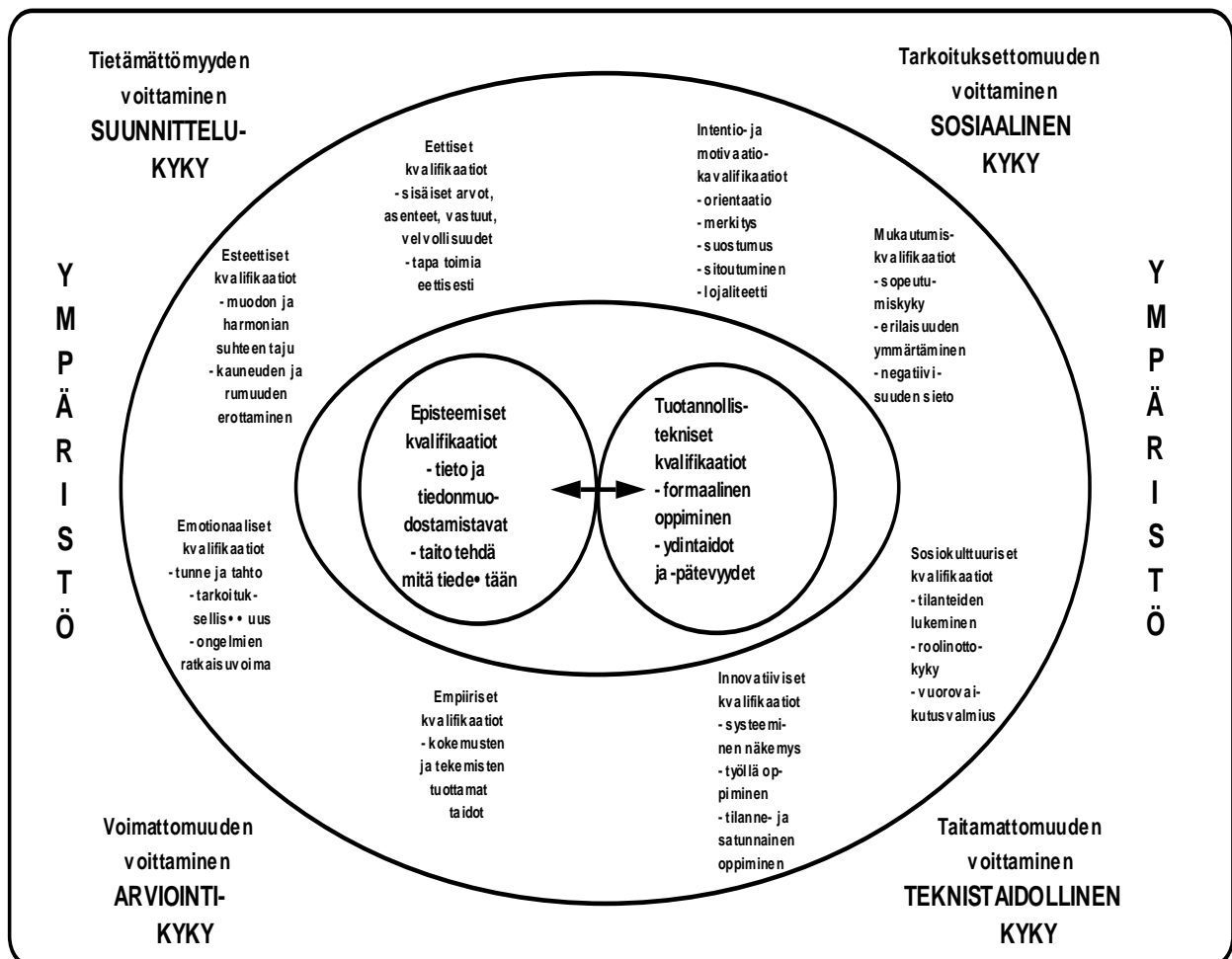
Kehittyminen sisäisissä kvalifikaatioissa on edellytyksenä ulkoisissa kvalifikaatioissa kehitymiselle. Ulkoiset kvalifikaatiot ovat:

- ❖ tuotannollis-tekniset kvalifikaatiot joiden varassa sinä menestyt tai et menesty tuottavuuden maailmassa ja työelämässä,
- ❖ intentio- (=tulevaisuuteen suuntautuminen) ja motivaatiokvalifikaatio kuvaa sitä, onko sinulla tahtoa kehittää itseäsi ja tarmokkaasti toimia työssäsi, millainen on asenteesi esimiehiisi ja työhösi toisten kanssa niin ryhmässä kuin ryhmienkin kanssa toimiessasi,
- ❖ innovatiiviset kvalifikaatiot kuvaavat sitä, millainen näkemys sinulla on työstäsi eli näetkö työsi vain yksittäisenä itseäsi koskevana ”hommana” vai osana koko työyhteisösi toimintaa. Oleellista on se, haluatko oppia niistä tilanteista, joihin jokaisena työpäivänä joudut vai tyydytkö olemassa olevaan tilaan,
- ❖ mukautumiskvalifikaatiot kuvaavat sitä, millaisena ihmisenä ja ammattilaisena sinut koetaan työpaikallasi. Onko sinulla kykyä tulla toimeen erilaisten ihmisten kanssa ja sopeutua erilaisuuden vaatimuksiin, kykyä ottaa vastaan negatiivistakin palautetta ja erilaisuuden ymmärtämiseen muuttuvissa olosuhteissa.

Kuvio 3. Ulkoiset kvalifikaatiot kehityssuuntautuneen arvioinnin kvalifikaatioiden, suunnittelukyvyn, sosiaalisen kyvyn, teknistaidollisen kyvyn ja arviointikyvyn kehikkoon sijoitettuna (Väärälä R. 1995, Räsänen J. 1996)

Kompetenssi on voimaantuneisuuden ilmentymä. Kompetenssi on pätevyyttä syvyydellä, jota on vaikea mitata. Se sisältää sisäisiä rationaalisia ja tiedollisia järjestelmiä, emootioita, ihmisen arvostuksia, asenne- ja tahtoarvoja, vastuun- ja velvollisuuden, kauneuden ja rumuuden tunnetta sekä harmonian ja suhteiden tajua. Kompetenssi rakentuu sisäisten ja ulkoisten kvalifikaatioiden sulautumisesta yhteen. Se vahvistuu ja rakentuu ammatillisen kasvun myötä ja ilmenee kokonaisvaltaisena tietoisena kyvykkyytenä. Se on yksilöllisen kehitysprosessin tulosta, joka muuttuu ajan myötä liittyen työelämän tilanteisiin. Mallissa yhdistyvät työn ja työyhteisöjen tutkimuksen tuottamat käsitykset teknisistä kvalifikaatioista, ammatillisen sosialisoinnin tutkimuksen tuottamat tulokset työn vaikutuksesta persoonallisuuden ja motivaation muodostumiseen sekä kognitiivisen psykologian ja kehittyvän työntutkimuksen piirissä tehdyt tarkastelut siitä, miten käsitys työstä ja työn kohteesta ohjaavat työskentelyä

Kuvio 4 : Sisäiset ja ulkoiset kvalifikaatiot yhdessä muodostavat kompetenssin, yksilön osaamisen kokonaisuuden. Kompetenssi on voimaantuneisuuden ilmentymä. (Copyright: Julkiviestintä Oy, Suomen Työvalmennusakatemia, Juhani Räsänen, 1999)

Ammatillisessa kehityksessä kohti korkeatasoista kompetenssia ”Voimaantumisen (self empowerment) tavoitteena on tukea ihmisiä löytämään omat voimavarat ja ottamaan vastuu omasta sekä sisäisestä että sosiaalisesta kasvusta. Voimaantumisen kokemuksessa ihminen saa käyttöönsä toisten tuella omat sisäiset voimavaransa, resurssinsa ja energiansa. Voimaantuminen voidaan nähdä myös kykyä itsenäiseen päätöksentekoon, itsensä määrittelyyn sekä itsearvostuksen tunteina. Voimaantumiseen sisäisenä voimantunteena liittyy vahva vastuullisuus sekä halu ja kyky toimia tavalla, jonka katsoo oikeaksi. Siihen liittyy myönteisyys, luottamuksellinen ilmapiiri, halu yrittää parhaansa ja ottaa vastuuta myös toisten jäsenten hyvinvoinnista työyhteisössä. Hyvän empowermentin omaavat ihmiset ovat sisältäpäin ohjautuvia ja itseensä sitoutuvia.”

”Ammatillisen toiminnan näkökulmasta voimaantumisen tukemisen tulisi ohjautua työn tekijään itseensä. Kun rakennetaan ja uudelleen muotoillaan omaa identiteettiä, rakentuu samalla myös voimaantumisen elementtejä. Ihminen kiihdyttää itsensä voimaantumiseen. Organisaation luovuuteen ja innovatiivisuuteen liittyvässä kehittämisessä nähdään tärkeänä ihmisten oman voiman kehittäminen. Organisaatiolle ja työnantajalle tuotettava hyöty näkyy työntekijöiden parempana tietoisuutena omasta osaamisesta, parempana elämänhallintana sekä yhteisessä prosessissa luotuna kulttuurisena identiteettinä. Oman minän voiman kokeminen ja toisten kanssa yhteisöllisen voiman kokeileminen tuottavat voimaantumista. Ihminen voi itse kuvailla tiettyjä tuntemisiaan ja kokemuksiaan, ja myös toinen ihminen voi kuvailla, analysoida ja tulkita havaintojensa pohjalta toisen ihmisen ominaisuuksia. Näin ollen voimaantunut ihminen voi esimerkiksi kertoa tuntevansa omien voimavarojensa vapauttavaa tunnetta, ja havainnoijan tulkinnan mukaan hänestä voi heijastua myönteisyys ja positiivinen lataus. Tällaisestakaan tulkintojen perusteella voimaantumista ei voida selittää eikä ennustaa, eikä voida määritellä voimaantuneen ihmisen ominaisuuksia ja/tai tuottaa voimaantumista selittävää teoriaa.”

”Voimaantunut ihminen voi tuntea nöyryyttä ja myös epävarmuutta uusia asioita kohtaan, mutta ilmeisestikään hän ei tunne sellaista omien voimavarojensa heikkoutta (ainakaan siinä ympäristössä, jossa kokee itsensä voimaantuneeksi), josta helposti seuraisi uupumus eli exhaustio. Ihminen, joka kokee jatkuvaa uupumusta ja voimavarojensa puutetta, ei ole (enää) voimaantunut, toisin sanoen ihminen ei ole ympäristössään kokenut itsestään lähtevää voimaantumisprosessia. Sekä voimaantunut että uupunut ihminen voi kokea olevansa ulkoisesta pakosta vapaa. Olosuhteissa, joissa epäonnistumisen mahdollisuus on suuri ja epäonnistumisen (sosiaalinen) hinta on korkea, ihmiset haluavat luopua itsemääräämisoikeudestaan. Ihminen voi myös voimaantua ympäristössä, jossa mahdollisuus omaan kontrolliin on vähäinen ja hän ei ole itseään määräävä. Tällaisessakin rajoittavassa ympäristössä (esim. armeijassa) ihminen saattaa löytää omat voimavaransa, tulematta silti suuruudenhulluksi. Kun ihmisellä on vapaa tahto, hänen käyttäytymisensä on vain osaksi ennustettavissa.” (Siitonen, J. 1999 ja Heikkilä-Laakso, K, Heikkilä, J. 1997)

Erich Fromm on sanonut: ”Ihmisen on joka tapauksessa aivan yhtä hyvin mahdollista ehkäistyä kasvaessaan ja muuttua pahantahtoiseksi kuin kasvaa täyteen mittaansa ja muuttua tuottavaksikin; tulos riippuu pääasiallisesti siitä, onko hänen sosiaalinen ympäristönsä suotuisa hänen kasvulleen. Samalla on lisättävä, että sanoessani sosiaalisten olojen vastaavan ihmisen kehittymisestä, en tarkoita hänen olevan olojen avuton uhri.”

Päämäärien merkitys

Mistä päämäärät rakentuvat ja mikä on keskeisin päämäärä? Elämän peruskysymyksiä ovat: Kuka minä olen? Mikä on elämäni päämäärä? Miten pääsen päämäärääni? ”Mitä minä haluan?” ”Mitä minä yritän tehdä?” ja ”Miksi sen tein?” Dostojevski nimitti tällaisia kysymyksiä kirotuiksi kysymyksiksi. Niitä ei voi lakata esittämästä, vaikka niihin ei löydy vastausta. Monet yrittävät väistää niitä väittämällä niitä naiiveiksi ja esiintymällä huolettomana elämäntaiteilijana, jota ne eivät liikuta. Mutta ennemmin tai myöhemmin jokainen pannaan ottamaan ne vakavasti. Koittaa keskiön hetki, jolloin naamiot riisutaan.” (Lehtinen 2002). Ongelmalliseksi tällaiset kysymykset tekee se, että elämä ei ole vain jotain, vaan se on aina suhtautumista johonkin, josta on valittava ja vastattava. Valinnat ovat taas puolestaan kohtalonomaisesti seurauksellisia tai tietoisesti tarkoituksellisia. ”Intentionaalisessa toiminnassa on aina kolme vaihetta: aikomuksen muodostaminen, teon valinta ja teon toteuttaminen. Niitä seuraa toiminnan arviointi ennen seuraavan aikomuksen muodostamista. Aikomuksen muodostaminen ja teon valinta ovat sisäisiä prosesseja, teon toteuttaminen ja teon arviointi voi olla sisäinen tai ulkoinen.” (Raija Yrjönsuuri & Yrjö Yrjönsuuri 1997)

Kykyuskomusten merkitys

Mistä kykyuskomukset syntyvät ja mikä niissä on keskeistä? Kykyuskomukset ovat arvioita siitä, onko ihmisellä henkilökohtainen taito toimia tehokkaasti ja selviytyä eteen tulevista haasteista.. Kykenenkö saavuttamaan päämäärän? Ovatko minulla ne ominaisuudet, jotka tarvitaan päämäärän saavuttamiseen?

Termi uskomus ei ole yksiselitteinen. Yleensä niillä tarkoitetaan kunkin yksilön vakaita henkilökohtaisia näkemyksiä, jotka perustuvat enemmänkin kokemukseen tai tunteeseen kuin yleisesti hyväksyttävään ja perusteltavissa olevaan tietämykseen. Uskomus on tunnevapaa tulkinta, kun taas asenne on positiivisesti tai negatiivisesti väritynyt. Lisäksi uskomus on arvotuksista vapaa tieto tai kokemus jostakin asiasta, kun taas vastaavaan asenteeseen kuuluu positiivisesti tai negatiivisesti väritynyt lataus tai arvotus Uskomuksiin ja niiden arviointiin vaikuttavat myös ulkoiset tekijät. Henkilön persoonallisuus, yksilölliset erot ja tilannetekijät vaikuttavat käyttöön uskomusten ja asenteiden kautta Uskomukset liittyvät myös tiedon saamisen mahdollisuuteen. Tästä esimerkkinä ovat ismit: *Dogmatismi* - tiedon saanti on ongelmatonta *Naiivi realismi* - todellisuus on sellainen, jollaiseksi sen välittömästi käsitämmme. *Fallibilismi* - tieto on epätäydellistä ja epävarmaa. *Scientismi* - tieteellinen menetelmä johtaa kohti totuutta. *Skeptisismi* - tieto ei ole mahdollista. *Agnostismi* - kysymyksiä tiedon mahdollisuudesta ei voi ratkaista.

Me uskomme itsestämme erilaisia asioita. Mitä osaan, mitä kuvittelen osaavani, mitä en kuvittele osaavani jne. Tällaiset uskomukset ovat ennusteita, jotka toteuttavat itseään. Minulla on hyvä matikkapää. Minulla on huono kielipää jne. Kaikki edellisenkaltaiset väitteet joko innostavat tai estävät meitä innostumasta. Uskomukset ovat omaan historiaamme liittyviä "totuuksia" itsestämme, käsityksiämme todellisuudesta, itsestämme, mahdollisuuksistamme, muista ihmisistä ja mistä tahansa. On syytä korostaa että ne ovat ainutkertaisia ja vain omia käsityksiämme. Valitettavaa on se, että nämä käsitykset rajaavat meiltä monia mahdollisuuksia pois ja ihan turhaan.

Kontekstiuskomusten merkitys

Mistä kontekstiuskomukset syntyvät ja mikä niissä on keskeistä? Antaako kontekstini mahdollisuuden päämäärän saavuttamiseen? Tekeekö kontekstini päämäärän saavuttamisen

helpommaksi vai vaikeammaksi? Voinko luottaa, että tämä konteksti tukee minua ja on yhteistyössä kanssani siinä, mitä yritän tehdä, vai jätetäänkö minut ilman huomiota tai hyljeksitäänkö/ahdistetaan minua? Onko minulla turvallisuus ja vapaus tässä yhteisössä toimia haluamallani tavalla?

Kontekstiuskomukset liittyvät läheisesti ns. sosiaalistumisprosessiin, joka viittaa siihen malliin, jolla yksilöä opetetaan ja jolla hän oppii, mitkä käyttäytymismallit ovat sopivia ja haluttuja ja mitkä eivät kontekstin piirissä. Sosiaalistuminen on "toimeentulemistä" siinä yhteisössä, johon ihminen on syntynyt tai jossa hän elää. Tätä ohjataan kasvatuksen avulla. Max Rand on sanonut: ”Sosiaalinen ympäristö ei voi pakottaa oppijaa ajattelemaan tai estää häntä ajattelemasta. Mutta sosiaalinen ympäristö voi kyllä innostaa tai lannistaa; se voi mahdollistaa tai vaikuttaa rationaalisen päättelykyvyn soveltamista; se voi rohkaista ajattelua ja paheksua sen laiminlyöntiä tai se voi lannistaa ajattelun.”

Sosiaalistumisprosessiin kuuluu monentasoista oppimista: yksinkertaisimpana ehdollistumisoppiminen, jolloin palkkiot ja rangaistukset ohjaavat yksilön käytöstä ehdollistaen häntä sosiaalisesti hyväksytyyn ja eettisesti oikeaan käyttäytymiseen. Jäljittelyoppimisessa jäljitellään ympäristön muiden yksilöiden ulkoisesti havaittavaa, palkittua käytöstä. Identifikaatiossa eli samastumis- tai mallioppimisessa yksilö samastuu toiseen yksilöön ja jäljittelee nimenomaan tämän yksilön persoonallisuudelle ominaista käyttäytymistä. Sosiaalistuminen vaatii myös kognitiivisen tason oppimista: havaitsemisen, havaintokäsitteiden muodostamisen, muistamisen ym. kautta yksilö jäsentää ulkomaailmasta saamaansa tietoa käyttäkseen sitä uusissa tilanteissa. Oppimisen korkeimpana tasona pidetään luovaa ongelmanratkaisutaitoa, jolloin yksilö havaitsee erilaisia, sovitusta ja totutusta poikkeavia vaihtoehtoja sekä osaa valita niistä parhaan mahdollisen käyttäytymistavan.

Emootioiden merkitys

Mitä emootiot ovat ja miten ne ilmentyvät todellisuudessa? Emootiot määritellään tavallisesti yleisnimityksiksi tietoisille elämyksille, jollaisia ovat esim. pelko tai iloisuuden kokeminen. Niiden perusominaisuuksia ovat: voimakkuus eli intensiteetti, sävy eli affektiivinen suunta sekä kesto.

Emootiot auttavat ihmistä selviytymään muuttuvissa olosuhteissa antamalla arvioitavaa tietoa ihmisen ja ympäristön välisestä vuorovaikutuksesta sekä tukemalla ja helpottamalla toimintaa, joka on suunniteltu tuottamaan haluttu seuraus. Emootiot eivät anna suoraa tietoa siitä, mitä ihminen yrittää saavuttaa tai välttää, ne antavat johtolankoja päämäärien sisällöstä vaikuttamalla valikoivaan huomioon, mieleen palauttamiseen, tapahtumien tulkintaan, oppimiseen, päätöksentekoon ja ongelman ratkaisemiseen ennustettavissa olevilla tavoilla. Arviointiprosessi tapahtuu osittain automaattisesti. Emootiot ovat nopeaa tiedonkäsittelyä. Emootiot tapahtuvat automaattisesti, ja emootioitaan arvioimalla ihmiset saavat nopeasti tietoa ympäristön tärkeistä tapahtumista. Automaattinen toimintavalmiuden muutos mahdollistaa nopean, tehokkaan mukautumisen ympäristön vaatimuksiin. Emootiot ovat siis ihmisen toimintaa – erityisesti sosiaalisia suhteita – ohjaavia prosesseja

Voimaantumisen määrittely

Voimaantumiskäsite on monitarkoituksellinen. Voimaantuminen ei ole useinkaan mahdollista, koska ihmisten valintoja ja toimintoja ohjataan tarpeettomasti. Oman kontrollin tunteen ohella yksilön äänen kuuleminen on keskeistä voimaantumisprosessissa. Sen on vaikeaa toteuttaa ilman toimivaa yhteisöä, luottamuksellista yhteistoimintaa ja tasa-arvoisen osallistumisen mahdollisuutta.

Professionaalisissa yhteisöissä yksilöiden olisi tajuttava, että voima/valta (power) on heillä itsellään (mm. Robinson 1994). Ihmisillä tulisi säilyä kontrollin tunne voimaansa/valtaansa. Adams (1991, 194, 208) tarkoittaa voimaantuminen-käsitteellä lähinnä vahvaksi tulemistä (becoming powerful).

Hänen mukaansa voimaantuminen ei ole synonyymi vallanottamiseen kehottamisen kanssa, eikä se lähde hallitsevan individualistisista tai kilpailevista arvoista, vaan sosiaalisen oikeudenmukaisuuden, yhteistoiminnallisuuden ja harmonisuuden arvojen painottamisesta. Monet tutkijat painottavat, että voidakseen olla voimaantunut, ihmisellä täytyy olla selvä identiteetti. Käsiteanalyysin mukaan voimaantumiseen läheisesti liittyviä käsitteitä ovat autonomisuus, vastuu, voima/valta, valinnan mahdollisuus, tukeminen, motivaatio ja oikeutus. Juha Siitonen (Siitonen 1999) päätyi olemassa olevan tutkimuskirjallisuuden pohjalta seuraavaan voimaantumisen määritelmään:

1. Voimaantumisen prosessiluonne: Voimaantuminen on ihmisestä itsestään lähtevä prosessi: voimaa ei voi antaa toiselle. Se on henkilökohtainen ja sosiaalinen prosessi, jota ei tuota tai aiheuta toinen ihminen. Voimaantuminen on prosessi tai tapahtumasarja, jonka kannalta toimintaympäristön olosuhteet (esim. valinnanvapaus ja turvalliseksi koettu ilmapiiri) voivat olla merkityksellisiä, ja tämän vuoksi voimaantuminen voi olla jossain tietyssä ympäristössä todennäköisempää kuin toisessa.

Voimaantumisen osaprosesseja ja niiden välisiä merkityssuhteita voidaan yrittää teoreettisesti jäsentää, mutta voimaantumisen osaprosessien syy-seuraussuhteita on vaikea osoittaa, koska jokainen ihminen voimaantuu itse. Ihminen ei voimaannu ulkoisella pakolla tai toisen ihmisen päätöksen seurauksena.

2. Voimaantunut ihminen: Voimaantunut ihminen on löytänyt omat voimavaransa. Hän on itse itseään määräävä ja ulkoisesta pakosta vapaa. Voimaantumisprosessissa toinen ihminen ei ole häntä voimaannuttanut, vaan hän on itse tullut voimaantuneeksi.

Voimaantuneen ihmisen ominaisuuksista on erittäin vaikea laatia sellaista määritelmää, jota voitaisiin käyttää perustana voimaantuneen ihmisen ominaisuuksien mittaamisessa tai arvioimisessa. Tämä johtuu siitä, että voimaantumisen ominaisuudet ilmenevät eri ihmisissä eri ominaisuuksina, käyttäytymisenä, taitoina, ja uskomuksina, ja voimaantumisen ominaisuudet voivat myös vaihdella, myös voimakkuusasteeltaan, ympäristön ja ajankohdan mukaan (vrt. Zimmerman 1995/Siitonen 1999).

Robinson (1994) katsoo, että ”voimaantuminen on vapauttava tunne omasta vahvuudesta, pätevydestä, luovuudesta, ja siksi toimimisen vapaudesta. Voimaantuneisuus on tunne, että voimaa virtaa muista ihmisistä itseen ja myös omasta sisimmästään, voimaa toimia ja kasvaa, voimaa muuttua Paulo Freiren termien ’enemmän kokonaan ihmiseksi’. Voimaantunut ihminen on sellainen, jonka itsetunto vahvistaa innostunutta vuorovaikutusta muiden ihmisten kanssa ja samalla vahvistuu tästä vuorovaikutuksesta — sellainen, jonka energia ja elämänilo ovat tarttuvaa, se virtaa ulos muihin ihmisiin ja heiltä takaisin, ja joka on sen vuoksi loppuun palavan ihmisen täydellinen vastakohta.” (Robinson 1994/Siitonen 1999)

Kasvatuksella on olennainen tehtävä näiden mentaalisten, kulttuuristen ja yhteiskunnallisten tavoitteiden toteuttamisessa. Kasvatus antoi tai sen olisi pitänyt antaa materiaali, jota tarvitaan, jotta voitaisiin ymmärtää maailmaa. Sen olisi pitänyt antaa tieto vapautuksen tarpeesta, edellytyksistä ja todellisista mahdollisuuksista.

Siitosen määrittelyä on mielestäni laajennettava yhteiskunnalliseen suuntaan. Määrittelenkin toisin kuin Juha Siitonen tai monet muut tutkijat voimaantumisen seuraavasti: *Voimaantuminen on ihmisestä itsestään lähtevä persoonallinen ja sosiaalinen väkevytymisprosessi, johon sisältyy tunne vapaasti valitusta ja vapaasti toteutetusta tietoisesta oman kehityksen haltuunotosta ja osallistumisesta inhimillisten ja organisatoristen kontekstien tapahduntaan, joihin yksilö on kietoutunut. Voimaantumisen ehtoja voidaan tarkastella neljästä eri tasosta lähtien:*

1. Voimaantuminen yhteiskunnan interventiona, identiteetin rakentumisena yhteiskunnan tarjoamien mahdollisuuksien pohjalta.

2. Voimaantuminen yksilön hyvinvointina, yksilön kehityksellisyyden ja tarpeiden tarkastelun pohjalta.

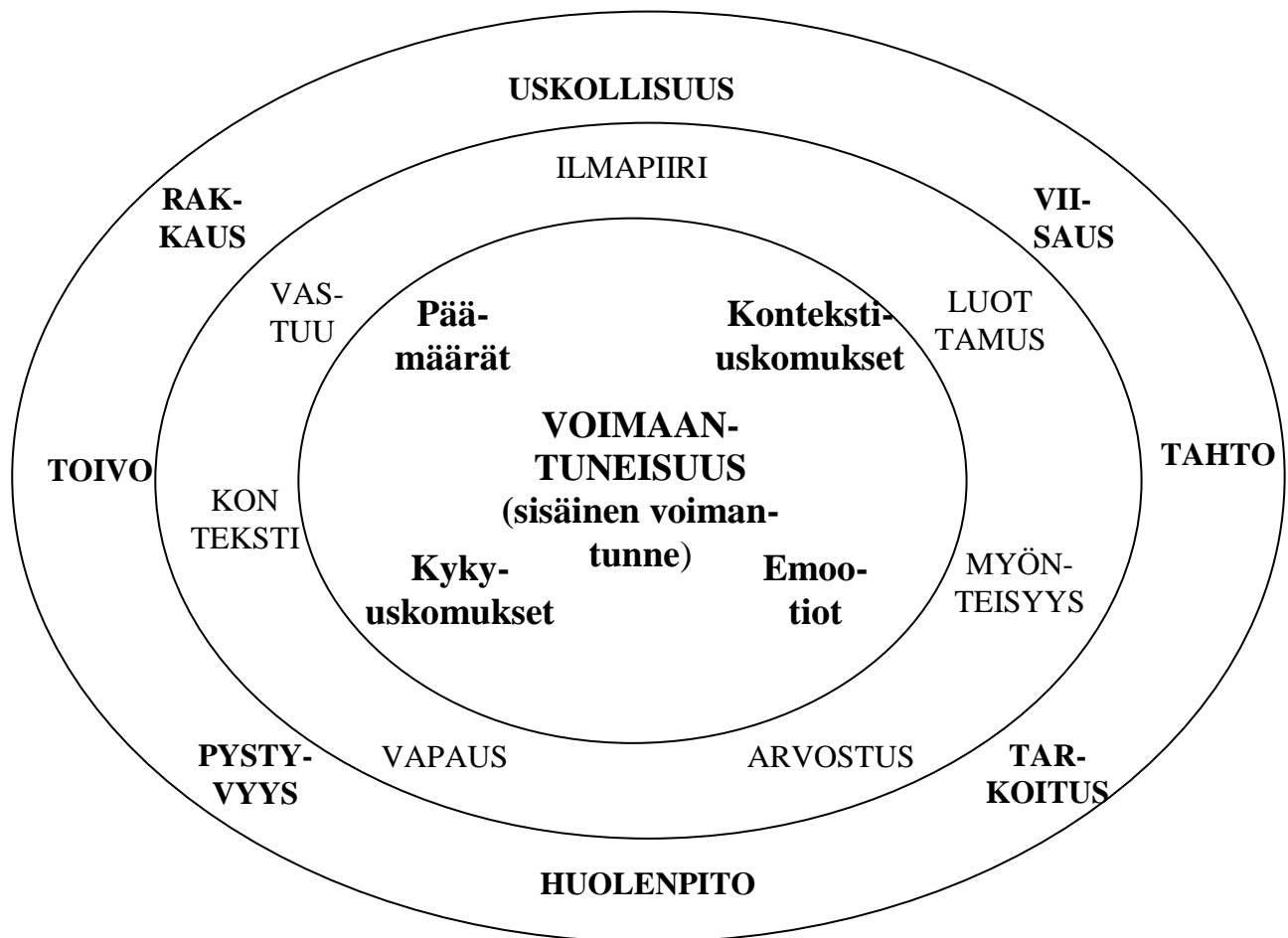
3. Voimaantuminen yhteisöllisenä mahdollisuutena, liittymisen, osallisuuden, vallankäytön ja vuorovaikuttamisen pohjalta.

4. Voimaantuminen ryhmien ja sosiaaliluokkien hyvinvoinnin tarkasteluna, erityisesti sosiaalisen taustan ja syrjäytymisen pohjalta.

Voimaantuminen ei itsessään merkitse mitään, ellei siitä seuraa jotakin uuteen ihminen - ihminen ja ihminen - ympäristösuhteeseen. Ihminen voi saada voimallisen herätyksen, havahtumisen, jota voidaan pitää voimaantumisen yhtenä mutta ei ainoana ehtona. Voimaantunut ihminen on voimallinen. Sukulaiskäsitteitä ovat myös voimaperäinen: voimakas, tehokas, tarmokas, ponteva, jäntevä, rivakka, intensiivinen, väkevä. Sanakirjan mukaan voimallinen voittaa voimattoman; Aleksis Kiven sanoin ”voimallinen tahto vie miehen läpi harmaan kiven.” Sanakirjamerkityksen mukaan voimaton on ihminen jolta puuttuu voima: ”raukea, kuin lankavyyhti, voimattomuuttaan vapiseva, hervoton, veltto, henkisesti lamaanut, sovinnainen, hauras, avuton, kykenemätön, pätemätön, tuikuttava liekki.”

Määritelmällisesti voimaantuneisuuteen liittyy tunne väkevyydestä, jolla on vaikutuksellisuuden sisältö. Esimerkiksi: ”väkevä rakkauden mahti; väkevät juomat; väkevä riemu ja onnentunne; so. jotakin olennaista ja vaikuttavaa.” Tunne voimaantuneen elämän viettämisestä ei ole mikä tahansa vakaumus, joka voitaisiin määrittää väittämän muodossa; se kuuluu paremminkin kokemuksiin, joissa kehollisilla, tajunnallisilla, henkisillä ja situationaalisilla tekijöillä on osuutensa ja joiden syntyminen riippuu yksilöiden yhteiskunnallisista olosuhteista sekä heidän yhteisöllisistä objektiivisista mahdollisuuksistaan. Sitä mikä on valittu, ei voida valita uudelleen. Tähän tosiasiaan havahtuminen liittyy elämän tarkoituksellisuuden tunteeseen.

Voimaantuneisuuden vaikuttavat voimat voidaan jakaa kehiin siten, että ulkokehällä vaikuttavat identiteetin kehitykseen kuuluvat elämän suotuisuutta luovat perusvoimat, välikehällä vaikuttavat välittävät voimat ja sisimmällä kehällä voimaantuneisuusvoimat.

Kuvio 5: Voimaantuneisuuden vaikuttavat voimat voidaan jakaa kehiin siten, että ulkokehällä vaikuttavat identiteetin kehitykseen kuuluvat elämän suotuisuutta luovat perusvoimat, välikehällä vaikuttavat välittävät voimat ja sisimmällä kehällä voimaantuneisuusvoimat.

Voimaantuneisuus on jatkuvan varuillaanolon ja vieraantuneisuuden tunteen vastakohta. Tunne voimaantuneesta elämästä on sitä merkityksellisempi, mitä harvempia tilanteita me pidämme väistämättömänä, ja samalla mitä päättäväisemmin me myönnämme välttämättömyydet, joita ei voi väistää. Kukaan ei tule maailmaan valmiiksi voimaantuneena, vaan voimaantuminen rakennetaan tietoisien ajattelun ja valintojen kautta. Voimaantuneisuus on jatkuvaa havahtumista, tietoisien elämän tarkistamista, jonka toiminnan tuloksena ihminen voi ottaa vastaan kuoleman elämästä kylläkseen saaneena eheytyneenä persoonallisuutena.

Kontekstuaalisuus, oppiminen ja voimaantuminen

Kontekstin sanakirjamerkitys tarkoitti vanhassa englannin kielessä sanojen kutomista yhteen, mikä oli johdettu latinan sanoista contextus, sanojen yhteydet toisiinsa, liittäminen yhteen ja contexere,

joka tarkoittaa yhteen kutomista. Konteksti voi olla myös asiayhteys, se voi olla tausta tai esiintymis-toimintaympäristö. Ihmisen oppiminen ja kehitys eivät koskaan tapahdu tyhjiössä, vaan aina jossain kontekstissa, joka jo olemassaolollaan jäsentää ja ohjaa niin oppimista kuin kehitystään. Konteksti on paikkaan ja aikaan sitoutunut ihmisen toiminnan ympärille jäsentynyt kokonaisuus, jolla on merkittävä vaikutus mm ihmisen voimaantumiseen. Identiteetti syntyy ja luodaan tiettyssä sosiaalisessa kontekstissa tiettyssä historiallisessa ajanjaksossa. Identiteetti voidaan nähdä sosiaalisena tuotteena. Tällöin todellisuus käsitetään konstruoituvan enemmän tai vähemmän täysin sosiaalisesti. Ympäristön vuorovaikutusta, ihmisten valinnanvapautta ja sosioekonomista ympäristöä pidetään merkittävänä määrittäjinä identiteetille.

Ammatillisen koulutuksen lainsäädäntö on selkeästi kontekstuaalisuutta eli oppimisympäristön merkitystä korostava toisaalta tavoitteiden osalta ja toisaalta sen tilan osalta, missä oppimista tapahtuu. Lainsäädäntö ei kuitenkaan aseta ehtoja oppimisympäristöllisille tekijöille, vaan jättää ne avoimiksi. Näitä ehtoja on yleensäkin varsin vähän käsitelty, eikä tutkimukseenkaan antama tieto ole vielä kovin laajalle levinnyttä. Kuitenkin uudenlaisen tekemisen, tietämisen, sopeutumisen ja ajattelemisen kysymykset kohtaavat jokaisen arkielämässä. Olemme tekemisessä myös uudenlaisten tietämättömyyden (TIETO), tarkoituksettomuuden (TUNNE), taitamattomuuden (TAITO) ja voimattomuuden (TAHTO) ongelmien kanssa.

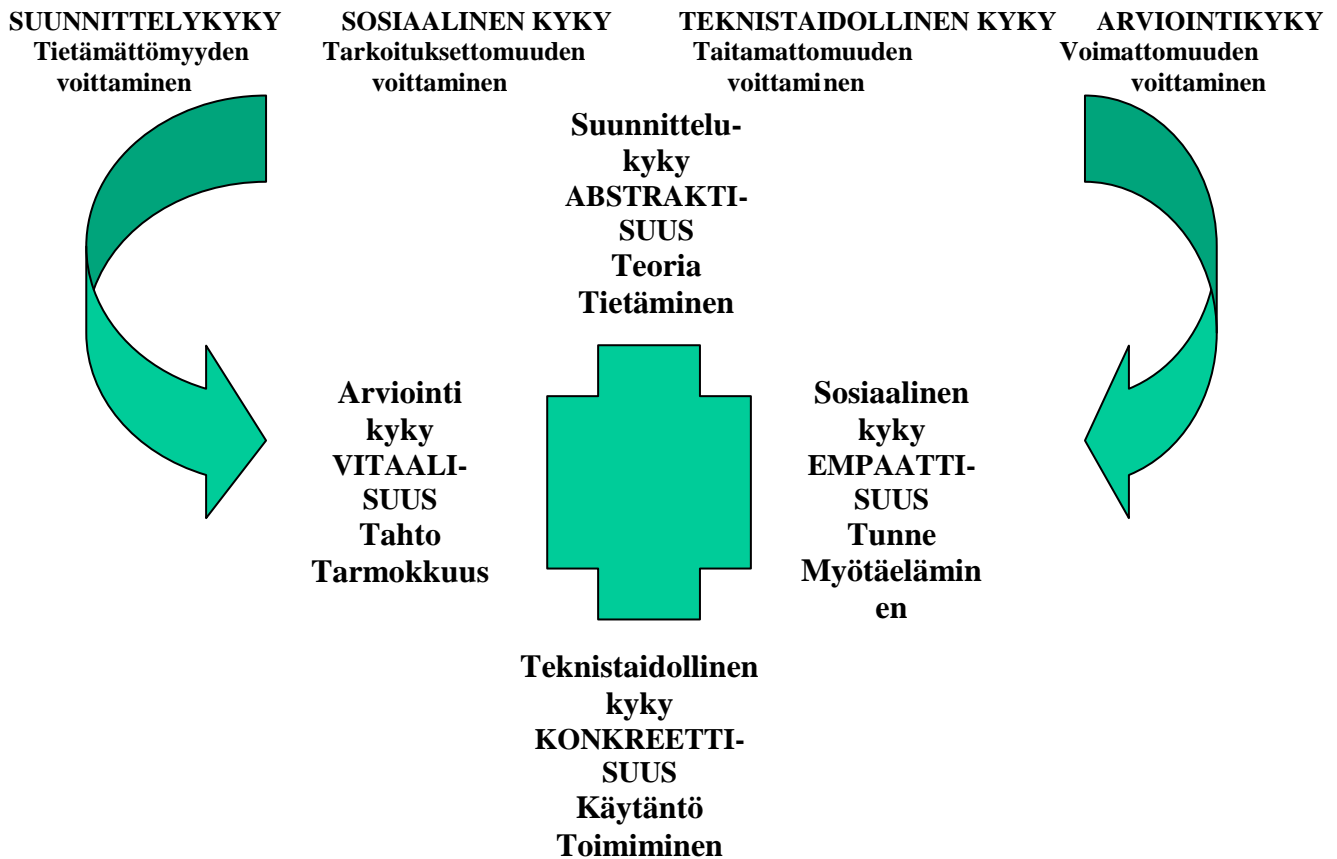
Tila ja toiminnan aktuaalisuus

Ihmisen järjellisen tietoisien toiminnan perusominaisuus on loogisuus. Suunnitellakseen ihminen tarvitsee tietoja, päätöksiä tehdäkseen sosiaalista kyvykkyyttä, toteuttaakseen teknistaidollisia kykyjä ja arvioidakseen ajattelua. Kaiken ihminen tekee joko tiedostetusti tai tiedostamattaan. Jos ihminen menettää tietoisien otteen todellisuuteen, tiedostamaton astuu automaattisesti tilalle. Ihmisen uskomusjärjestelmissä ei ole tyhjää tilaa. Sama koskee organisaatioiden todellisuutta; niissä ei ole tilaa, jossa ei olisi ihmisten välisiä suhteita. Ihmisen toiminta on kontekstuaalisesti sitoutunutta. Kyvykkyys voi ilmetä vain suhteessa johonkin. Ihminen-ympäristö-suhteessa on aina kysymys suunnittelukyvystä eli tietämättömyyden voittamisesta, sosiaalisesta kyvystä eli tarkoituksettomuuden voittamisesta, teknistaidollisesta kyvystä eli taitamattomuuden voittamisesta ja arviointikyvystä eli voimattomuuden voittamisesta.

Elämä koostuu tilanteista ja tilanteiden tulkinnasta. Ammatillisessa toiminnassa, työtilanteissa voidaan havaita, millä tasolla, aloittelija, kehittynyt aloittelija, pätevä suoriutuja, etevä tekijä, asiantuntija tekijä toimii. Tilanteissa näkyy tekijän ammattiin liittyvien käsitteiden hallinta (ABSTRAKTISUUS) eli tietoon perustuva suunnittelukyky, (KONKREETTISUUS) eli taitoon perustuva teknistaidollinen kyky, (TARMOKKUUS) eli tahtoon perustuva arviointikyky ja (EMPAATTISUUS) eli tunteeseen perustuva sosiaalinen kyky. Alla oleva kuvio selventää asiaa. Sitä voidaan käyttää perusmallina esim. näyttötutkintojen arvioinnissa.

1. **Aloittelijan** tietotaito koostuu siruista, annetuista faktoista ja yleisistä periaatteista. Hänen toimintaansa ohjaavat säännöt ja normit. Työskentelytaso on rajoittunutta ja joustamatonta perustaitojen harjoittelua.
2. **Kehittynyt aloittelija** pystyy jo vähimmäisvaatimusten tasoiseen toimintaan, mutta tarvitsee toiminnan suuntaamista ja tukea sekä työn tärkeiden osatekijöiden osoittamista.
3. **Pätevän suoriutujan** taso yleensä saavutetaan 3-5 vuoden päästä aloittamisesta. Hän pystyy ongelmakeskeiseen työskentelyyn ja analyttiseen pohdintaan, mutta tarvitsee kokeneemman kollegan tukea asiayhteyksien tiedostamisprosessissa.

4. **Etevä tekijä** kykenee kokonaisvaltaiseen työskentelyyn ja olemassa olevan kokemuksen hyödyntämiseen, siirtymään asiasta toiseen luontevasti ja häiriintymättä sekä liittämään asioita tilannekohtaisesti toisiinsa.
5. **Asiantuntijan** tietotaito on organisoitunut laajoiksi, monitasoisiksi ja toisiinsa kytkeytyviksi kokonaisuuksiksi. Työskentely on joustavaa ja monitaitoista hallintaa osoittavaa.

AKTUAALINEN TILANNE

(Kyky ajatella, käsitteiden runsaus, autonomia, käsitys työn kohteesta, aikahorisontti, tilakäsitys, itsen tuntemus, työetiikka)

- Aloittelija ("yleisosaaminen")**
- Kehittynyt aloittelija (perusosaaminen)**
- Pätevä suoriutuja (erityisosaaminen)**
- Etevä tekijä (tiedeosaaminen)**
- Asiantuntija (kulttuuriosaaminen)**

Oleminen ja toimiminen tapahtuu erilaisissa tiloissa. Tila on usein fyysisesti tavalla tai toisella rajattu. Sosiologian kielellä suhteen kehitys kulkee tilakontaktista psyykkisen kontaktin kautta sosiaaliseen kontaktiin. Tilakontaktissa yksilö huomaa toisen ihmisen tai ryhmän. He tulevat tietoiseksi toisten olemassaolosta tietyn tilassa ja se voi vaikuttaa heidän käyttäytymiseensä ja toimintaansa.

Toisen ihmisen "huomaaminen", "toiseen ojentuminen" tietoisesti tai tiedottomasti saattaa merkitä psyykkisen kontaktin syntyä, yhteyden syntymistä toiseen ihmiseen. Toiseen "kiinnostuminen" on psyykkisen kontaktin tärkeä elementti varsinkin jos siihen liittyy molemminpuolinen mielenkiinto. Keskinäinen mielenkiinto siis luo psyykkisen kontaktin, joka on sosiaalisen suhteen toinen alkeistekijä tilakontaktin lisäksi. Prosessi tilakontaktista psyykkiseen kontaktiin ja psyykkisen yhteyden alkeiden syntyminen voi tapahtua hyvin nopeasti. Sosiaaliset kontaktit puolestaan syntyvät psyykkisten kontaktien pohjalla.

Sosiaalisissa kontakteissa on mukana arvotus, kohde ja toiminta, joka on tämän kontaktin perusta. Yleistäen: sosiaaliset kontaktit ovat tiettyjä järjestelmiä, jotka koostuvat vähintään kahdesta henkilöstä, tietystä arvosta, joka on tämän kontaktin kohde, sekä tietystä tätä arvoa koskevasta toiminnasta.

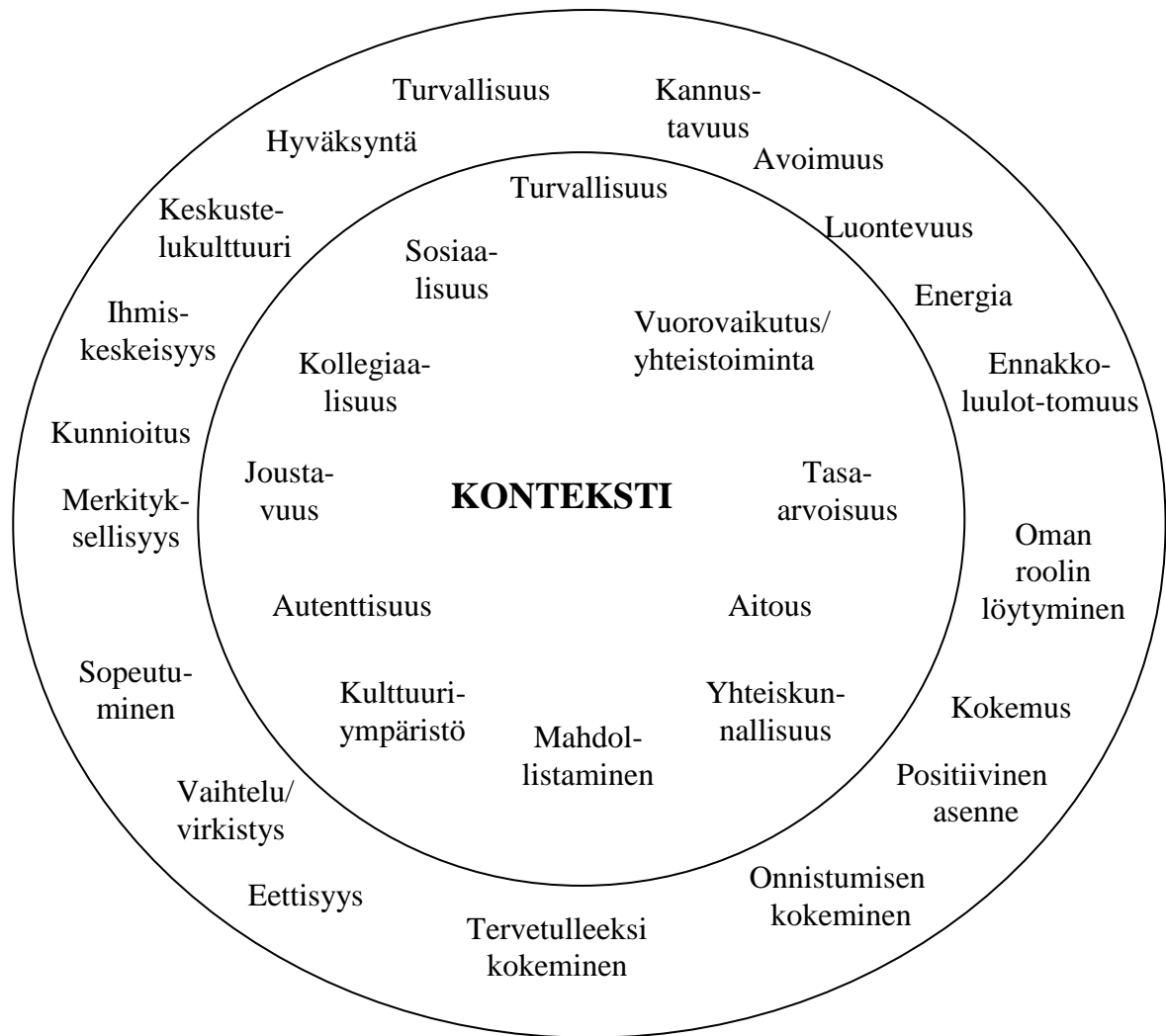
Kontaktit voivat olla väliaikaisia tai pysyviä, yksityisiä tai julkisia, ne voivat olla henkilö- tai asiakontakteja ja viimein ne voivat olla välittömiä tai välillisiä. Sosiaaliset kontaktit määräävät ihmissuhteiden luonnetta, ne vaikuttavat siihen, mikä liittyy ja millä syvyydellä ihmisiä yhteen. Sosiaalisten kontaktit tulevat perustaksi uuden elementin ilmaantumiselle, elementin, joka merkitsee jo yksilöiden vaikuttamista toisiinsa. Tätä elementtiä kutsumme vuorovaikutukseksi. (Jan Szczepânski, 1970)

Voimaantumisen yhdistyminen kontekstuaalisuuteen liittyy ihmisen-ympäristö suhteeseen ja siinä vallitsevaan vuorovaikutuksen laatuun. Kontekstin ja ihmisen välinen rajapinta ja siinä tapahtuvat reaktiot määräytyvät siitä, millaisena ihminen kontekstin ominaisuudet kokee.

Yksilön ympäristö muodostuu useista konteksteista, jotka ikääntymisen myötä vaihtuvat. Kontekstit voidaan jakaa nonformaaleihin, esim. koti; formaaleihin, esim. koulu ja informaaleihin, esim. työpaikka. Kehitys tapahtuu erilaisissa konteksteissa so. monikontekstisuutta. Kontekstit vaikuttavat kehitykseen, identiteetin muotoutumiseen ja toimintakykyisyyteen yhdessä. Voimaantumisen ehdoissa kontekstiuskomuksilla on erittäin merkittävä osa. Kehityksen kontekstit voidaan muotoilla seuraavasti:

- ❖ **Yhteiskunnallinen konteksti: Yhteiskunta on tietyllä tavalla järjestäytynyt joukko ihmisiä, jotka ovat vuorovaikutuksessa keskenään.**
- ❖ **Kulttuurinen konteksti: Kulttuuri tarkoittaa tietylle ihmisryhmälle yhteisiä tapoja, uskomuksia, normeja, kieltä ja muita yksilö- ja ryhmäidentiteettiä muodostavia tekijöitä. Yhdessä yhteiskunnassa voi olla useita kulttuureita sisäkkäin ja rinnakkain. Kulttuurin ja yhteiskunnan erottaminen toisistaan onkin yleensä hankalaa.**
- ❖ **Historiallinen konteksti: Historiallinen konteksti on se aikakausi, jossa yksilö, kulttuuri ja yhteiskunta vaikuttavat. Kohortti on taas ikäryhmä, johon yksilö kuuluu. Yhteiskunnalliset ja historialliset muutokset vaikuttavat eri tavalla eri ikäryhmiin..**
- ❖ **Sosioekonominen konteksti: Sosioekonominen konteksti tarkoittaa yhteiskunnallista asemaa, ei kuitenkaan pelkästään rahalla vaan useilla eri mittareilla mitattuna**
- ❖ **Sosiaalinen konteksti: Ihmiset, joiden kanssa yksilö kasvaa ja kehittyy.**

Kun tarkastelemme alla olevaa kuviota, huomaamme, että siinä olevat käsitteet liittyvät kieleen ja vuorovaikutuksen laatuun ja siihen, että toimintaympäristön voimaantumista tukevat piirteet ovat suurelta osin ihmisten piirteitä.

Kuvio 6: Kontekstin ominaisuuksien potentiaali arvostuksen, ilmapiirin ja myönteisyyden rajapinnan vuorovaikutuksellisuuden ympäröimänä

Voimaantuminen on yhteydessä työkontekstin mahdollistaviin näkökohtiin, henkilökohtaiseen ja organisatoriseen hyvinvointiin sekä minän vahvistumiseen. Se on vahvasti yhteisöllisyyden merkitystä korostava. Vaikka organisaatiot ovatkin rakenteeltaan ja toimintatavoiltaan hyvin erilaisia, kaikissa organisaatioissa etsitään vastausta kysymykseen, miten yksilö itse kykenee saavuttamaan vahvan sisäisen voimantunteen eli miten hän itse luo voimaa itselleen ja pystyy jakamaan sitä toisille. Vastauksen pystyvät tähän antamaan parhaiten ne, jotka resurssovat ja kontrolloivat voimavaroja, joista tässä yhteydessä tärkeänä on pidettävä oppimisen mahdollistamista. Perinteinen, epätasa-arvoinen ja henkilöstön eriyttämiseksi rakentuva henkilöstökoulutus on tietoa ja osaamista rajaavaa sosiaalista väkivaltaa, mihin ihmiset vastaavat omilla vastustuskeinoillaan — mm. hiljaisuudella, osallistumattomuudella, huonoilla suorituksilla, vilpillä, myöhästymisillä ja poissaoloilla.. Voimaantumisen kannalta on tärkeää, että organisaatio rakenteellisesti tarjoaa mahdollisuuden 1) aitoon kestäväan liittymiseen yhteisöön, 2) sosiaalisen eheytyksen, 3) mahdollisuuden kasvuun ja kehitykseen, 4) arvostuksen saamiseen, 5) yhteenkuuluvuuden tunteeseen ja 6) neuvojen saamiseen.

Havahtumisen välttämättömyys

Havahtumisen käsite on muodostunut keskeiseksi käsitteeksi kaikissa voimaantumishankkeissa. Se on paljastunut myös työhyvinvointia koskevissa tutkimuksissa. Havahtuminen voi olla yhteisöllistä, mutta myös yksilön pysähtymistä miettimään omaa elämäänsä. Sanakirjan mukaan havahtuminen merkitsee heräämistä, unitilasta selviämistä ja valvetilaan tulemistä. Edelleen havahtuminen määritellään horroksesta valvetilaan palautumisena, tajuihinsa tulemisena. Havahtuminen on todellisuuteen säpsähtämistä, valveutumista ja jostakin selville pääsemistä. Havahtuminen on vapautumista harhoista, omista ajatuksistaan, uskomuksistaan ja muistoistaan. Havahtuminen on irtautumista liiallisesta optimismista ja laiminlöynneistä. Havahtumista yleensä edeltää havainto joko ulkomaailmasta tai omasta sielunelämästä. Se on kykyä nähdä asiayhteydet spontaanisti siten, että saadaan luoduksi tilanteelle uusi syvempi merkitys tai ratkaisu. Havahtuminen on itsen näkemistä ja ymmärtämistä osana kokonaisuudesta ja kokonaisuutena.

Havahtuminen merkitsee kykyä erottaa epätoosi todesta. Havahtuminen merkitsee kykyä nähdä tapahtumissa ja elämässä asioiden ydin, sisin olemus. Ennen kuin ulkoisesti toteutamme elämässämme mitään, on se jo tapahtunut syvemmällä tasolla mielessä ja alitajunnassa. Havahtuminen on oivalluskykyä nähdä ulkoisten tapahtumien pohjalla syvemmällä tasolla oleva todellisuus. Havahtuminen on asioiden ja tapahtumien mahdollisimman laajaa kokonaisvaltaista näkemistä. Kun ihminen on kehittynyt tasapainoiseksi objektiiviseksi henkiseksi olennoiksi, joka rakentuu sydämen, intuition, tunteen ja järjen saumattomasta kokonaisuudesta yhdistyneenä laajaan kokemusvarastoon, voidaan ihmisestä käyttää nimitystä elämän tietäjä.

Havahtuneisuus on kaikissa elämän tilanteissa suunnaton apuneuvo. Se on itsen ja elämän objektiivista näkemistä, jonka seurauksena ihminen löytää paikkansa suuressa elämän virrassa. Ihminen joka tuntee itsensä, ei koskaan ole yksin. Sillä mitä enemmän ihminen ymmärtää itseään, sitä enemmän hän huomaa olevansa osa suurta kokonaisuutta.

Oppiminen ja ehdollistumisista havahtuminen

Ihmisen vieraantumisenä voidaan yksinkertaisesti pitää kaikkea sitä mikä saa ihmiset unohtamaan, että he elävät itse luomassaan maailmassa, jota heidän on mahdollista muuttaa. Ihminen on nukkuja, joka on erilaisilla ehdollistamismenetelmillä vaivutettu uneen. Nämä menetelmät koskevat opettamista ja oppimista. Kaikki riippuu siitä, miten ihmisen tietoisuus ehdollistetaan tai koulutetaan erilaisiin asenteisiin, käsityksiin, uskomuksiin ja reaktioihin. Kun saadut ajatusmallit ovat tuhoavia, ihminen huomaa, että hänen mielensä ajaa häntä tuhoavaan käytökseen; kun ajatusmallit taas ovat rakentavia, ihminen on suuntautunut kohti itsensä kehittämistä. Harjoittamaton tietoisuus on pelkkä energia- ja informaatiokenttä; se on mielen kyky ajatella ennen kuin ajatus itse asiassa on läsnä.

- ❖ Oppiminen on teknistä silloin, kun ihminen oppii toiminnalliset suoritukset, sosiaalistuu ympäristöön kriittikittömästi ulkoisten tekijöiden kontrollointikeinoihin sopeutumalla.
- ❖ Oppiminen on tulkitsevaa silloin, kun ihminen oppii ymmärtämään todellisuudessa vallitsevia vuorovaikutussuhteita, tiedostaa, jäsentää ja selvittää sosiaalista todellisuuttaan sekä pyrkii käsitteellistämään ja ymmärtämään tulkintojensa perustaa.
- ❖ Oppiminen on vapauttavaa, kun ihminen oppii kritisoimaan ja muuttamaan omaa todellisuussuhdettaan, niiden taustalla olevia näkökulmia sekä tiedostamaan tekijöitä, jotka saattavat ohjata hänen tapojaan havaita, ajatella, tuntea ja toimia. Ihminen oivaltaa tietämättömyytensä, taitamattomuutensa, tarkoituksettomuutensa ja voimattomuutensa perustan.

Oppiminen on kehityksen haltuunottamista ja toteutuu ihmisen muuttumisena. Jokainen tilanne vaikuttaa siihen, miten ihminen muuttuu. Itsekeskeinen minä on pahin uuden oppimisen este. Näkemys mistä tahansa, kokemus mistä tahansa on muutettavissa perehtymällä asiaan tarkemmin. Ympäristö muuttaa ihmistä. Ihminen kuitenkin voi valita oppimisensa suunnan ja laadun asettamalla uskomuksensa, mielipiteensä, asenteensa ja kuvitelmansa kriittisen tarkastelun kohteeksi. Kokemusmaailma on sulkeutunut. Jokainen elää omassa maailmassaan. Tämän mukaan jokainen on periaatteellisesti yksin ja siten täysin vastuullinen kokemusmaailmastaan ja sen rakentumisesta. Kirjassani Kehityksen ulottuvuuksia olen todennut, että kokemusmaailman syvyys- vahvuustasot voivat oppimisen myötä muuttua seuraavasti:

- 1. Ihminen ei havaitse, ettei havaitse = ihminen on ”olematon”**, ihmisellä ei ole intentiota, halua kurkottautua tähän hetkeen eikä tulevaisuuteen. Hän ei osaa erottaa oleellista epäoleellisesta. Hänellä on käytettävissään ns. esirakenteinen tai pikemminkin rakenteeton tieto. Hänen teoriansa on täynnä uskomuksellisia arvauksia, eikä hänellä ole haluakaan kumota niitä. Toiminnalle on ominaista pakoileminen ja oleellisuuden kiertäminen ja välttäminen asiaan kuulumattomalla tavalla; usein pilailemalla. Hänen elämäänsä hallitsevat välittömät elämykset ja ulkoisten auktoriteettien sopeuttama toiminta. Asenne sisältää mallin: vain se tehdään, mitä tehtäväksi käsketään. Hänen vuorovaikutuksensa sisältää pelkkiä arvauksia sekä uskomuksiin ja ennakkoluuloihin perustuvia ehdottomuuksia ja varmuuksia.
- 2. Ihminen ei havaitse, että havaitsee = ihminen on unessa**, ihminen rakentaa teoriansa yhden päätelmän pohjalle. Hän kokee, ettei elämässä ole tarvetta johdonmukaisuuteen. Hänen maailmaansa hallitsee käytännöllisyys ja omat kokemukset. Hänen elämänsä rakentuu ulkoa opituille yksittäisille arvauksille, joita hän ei pysty muuntamaan tilanteisiin sopivaksi toiminnaksi. Hänen elämäänsä ohjaavat välittömät elämykset ja muistitieto. Hän saattaa erottaa ymmärtämisvirheet ja menetelmälliset virheet omassa toiminnassaan, mutta ei pysty muuntamaan niitä. Hänen elämäänsä hallitsee toteava näkemys: näin asiat näyttävät olevan, eikä niille ole mitään tehtävissä. Hänen vuorovaikutuksensa sisältää kokemusperäisiä arvauksia ja ns. toisen käden tietoa. Hänellä on varsin vähän halua kumota omia arveluitaan.
- 3. Ihminen havaitsee, että havaitsee = ihminen on heräämässä**, ihminen rakentaa teoriansa irrallisista yleensä asiaan kuuluvista osista. Hänen teoriansa, näkemyksensä muodostuu tiedollisista sirpaleisista arvauksista. Hänen elämäänsä hallitsee koulumaisesti ainejakoinen maailmantulkinta. Hän toimii sattumanvaraisesti johdonmukaisesti tai epäjohdonmukaisesti. Hänen toimintaansa ohjaa ulkoisten auktoriteettien tietoon pohjautuva sääntöjenmukaisuus, joka useimmissa tapauksissa on muisti-varaista. Tavallisesti hän tehtävissään päätyy oikeaan tulokseen. Hänen elämäänsä hallitsee korjaava näkemys: näin asiat näyttävät olevan, korjataan vain se, mikä korjausta vaatii, ja sekin tehdään välttämättömyyden pakosta. Hänen vuorovaikutuksensa sisältää uskomuksia, jotka ovat erilaisista auktoriteeteista lähtöisin. Hänellä on "päteviä arvauksia", joita hän puolustaa voimakkaasti. Hänen teoriansa on sisäänrakennettua orjuutta, josta on vaikea päästä irti.

4. Ihminen havaitsee, ettei havaitse = ihminen on valveilla, ihminen rakentaa teoriansa pääosin kokemuksille rakentuneiden yleistysten varaan. Hänen teoriansa rakentuu jo melkoiseen luettuun tietoon ja hankittuihin kokemuksiin. Hänellä on jo takanaan monipuolisesti arvauksia ja kumouksia. Hän osaa toimia siinä järjestelmässä, joka on hänelle tutuin. Tämän järjestelmän tai systeemin ulkopuolella hän kokee vaikeuksia. Hänen yleisnäkemyksensä on kiinni muodollisuuksissa ja hänen tietämisensä on kiinni muodollisista kokemuksista, joita hän arvostaa. Hänen elämäänsä hallitsee kokemuksista pyhittynyt näkemys: hänen kokemuksensa ovat ainutlaatuisia; hän tietää miten asiat ovat. Jos hän on pyhittänyt kokemuksensa, hän on juuttunut niihin ja hänellä on vaikeuksia muuttaa näkemyksiään. Jos hän sen sijaan on kokemuksistaan "ottanut opikseen", hän saattaa olla avoin uuden oppimiselle. Hänen vuorovaikutuksensa on suhteellisen täsmällistä. Hän etsii jo ratkaisuja useista näkökulmista. Hän ei puolusta enää arvauksiaan ankarasti. Hänellä ei ole enää ehdottomia totuuksia. Elämä on pikemminkin totuudellisuuden hakemista.

5. Ihminen havaitsee tulevansa havaitsijaksi = ihminen on havahduttunut, ihminen rakentaa teoriansa abstraktin, käsitteellisen ja symbolin tiedon varaan. Hän rakentaa elämälleen filosofian, jonka varassa suunnittelee, tekee päätöksiä ja valintoja, toteuttaa ja toimii päämääräsuuntautuneesti sekä arvioi toimintojaan toiminnan tuloksen kannalta. Hänen teoriansa kytkeytyy käytännölliseen tietoon ja omintakeiseen tapaan toteuttaa itseään. Hankitut tiedon ulottuvuudet ovat eheytyneet arvoiksi, normeiksi, asenteiksi, tunteiksi ja uskomuksiksi, jotka ohjaavat hänen toimintaansa. Hänen tietotaitonsa voidaan tunnistaa toiminnan näennäisestä helppoudesta, poikkeavien tilanteiden hallinnasta ja yhteistoiminnallisista menettelytavoista. Hän on irrottanut pyhitetyistä kokemuksista ja osaa tarkastella asioita kokonaisuuksina. Hänen vuorovaikutuksensa on avointa ja vastaanottavaa. Hän on irrottanut hallitsevista ehdollistumista ja hänellä on suuri sisäinen autonomia.

Varoitan lukijaa tekemästä edellä olevasta luokittelusta yksioikoisia tulkintoja. Kysymys ei ole jäykästä rakenteesta, jossa jonkin yksittäisen kehityksellisen impulssin varassa siirryttäisiin tasolta toiselle. Ihmisen kokemukset ovat aina takanapäin ja kyky osoittaa aina taaksepäin, koska se mitä on tehtävissä nyt, on yhteydessä siihen, mitä on tehty aikaisemmin. Tärkeää on huomata, ettei kysymys ole lainomaisesta menneisyysriippuvuudesta. Kyky osoittaa suuntaa eteenpäin; sanotaanhan, että jollakin on nimenomaista kykyä tässä ja nyt tehdä tietty suunnitelma suhteessa tulevaisuuteen. Totuudellisuuteen pääsemiseksi täytyy vallita menetelmällinen vapaus totuuden hankkimiseksi joko selittämällä objektiivisesti tai ymmärtämällä subjektiivisesti. Tämä vapaus koskee myös pedagogiikkaa ja siihen sisältyviä ristiriitoja. Oppiminen on arvauksia ja kumouksia (Popper). Oleellista on se, tapahtuuko tämä tiedostamattomasti vai tietoisesti. Tietoisesti tapahtuvaa oppimisen teoriaa voidaan hyvällä syyllä kutsua ”havahtumisen teoriaksi.”

Kehityksellisesti kiinnostava kysymys liittyy elinikäisen oppimisen kannalta siihen, onko olemassa sellaisia oppimistekijöitä, jotka johtavat oppimisesta luopumiseen. Mielestäni kysymys on harvoin pelkästä välinpitämättömyydestä, vaan useimmiten siitä, että oppija ei ole pystynyt löytämään kysymyksiinsä itselleen merkityksellisiä vastauksia. Ihminen saattaa määrittää epäonnistuneiden oppimiskokemusten perusteella elämänsä niin, että hän pitäytyy nykyisyyteen, juuttuu menneisyyteen tai ei haluaakaan omistautua uuden oppimiselle. Jos oppija kytkee epäonnistumiskokemuksensa omaan kyvyttömyyteensä, saattaa seurauksena olla vahvoja

alemmuuden tunteita, jotka puolestaan johtavat uusiin epäonnistumisiin. Oppijalta katoaa kyky luoda kattavampia, laajempia, kokonaisuuksia sisältäviä, erottelukykyisiä ja johdonmukaisia käsityksiä omista kokemuksistaan ihminen-ympäristö-järjestelmässä kehitystä auttavan toiminnan tuloksen kannalta.

Karl Popper kirjoittaa seuraavasti: ”Työskentele konkreettisten pahojen olosuhteiden poistamiseksi eikä abstraktisten hyvien asioiden toteuttamiseksi. Valitse ne ongelmat, jotka mielestäsi ovat yhteiskuntasi pahimmat epäkohdat, ja yritä vakuuttaa muita kansalaisia siitä, että ne ovat poistettavissa.” (Popper 1974)

Artikkeli perustuu kirjoittajan teoksiin:

1. Kehityksen ulottuvuuksia, Kehityssuuntautunut oppiminen ja –arviointi

Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskus, johtamiskoulutuksen yksikkö, julkaisu no 8, 1996/ III painos Julkiviestintä Oy, Suomen Työvalmennusakatemia, 1998

2. Voimaantumisen oikeus ja välttämättömyys, Ammatillisen voimaantumisen edellytykset ja käytäntö

Opetusministeriön kustannustuella Julkiviestintä Oy, Suomen Työvalmennusakatemia, 2002, III painos

3. Voimaantumisen mahdollisuudet ja ratkaisut, Yhteiskunnan, yhteisön ja yksilön valtaistaminen, Julkiviestintä Oy, Suomen Työvalmennusakatemia, 2006

Kirjoittaja

Juhani Räsänen

Toimitusjohtaja (Voimaantumiskeskus Paseera)

Emeritusoppisopimusjohtaja

Tietokirjailija

Toiminut toimittajana, nuorisonohjaajana, koulutusohjaajana, ammattikasvatushallituksen ylitarkastaja/tiedotuspäällikkönä, koulutustarkastajana ja viimeksi oppisopimusjohtajana

Keski-Uudenmaan ammattikoulutusyhtymässä

Suunnitellut, vetänyt ja kouluttanut useita viestintään, vuorovaikutusjohtamiseen, työyhteisöjen kehittämiseen, työvalmennukseen ja ammattitaidon arviointiin liittyviä hankkeita sekä oppilaitoksissa että yrityksissä ja yhteisöissä.